

כשליילית משבשת את משחק השחמט עם אשמדאי:
הדמוני ב'מעשה ירושלמי' ליעקב שבתאי

אופיר ממן

המעשייה הימי בניימית 'מעשה ירושלמי' מגוללת את עוונותיו של דיהון בן שלמון, תלמיד חכם, שנוסף על היותו מפר שבועות סדרתי – בראשן שבועה לאביו שלא לצאת אל הים – נשא לאישה את לילית בת אשמדאי. מאמר זה מתחקה אחר מלאכת עיבוד המעשייה למחזה בידי יעקב שבתאי. לטענת המחבר שבתאי מצא בסיפורו של דיהון, שמשוקעת בו דמונולוגיה יהודית, הד חזק להווייה הבעייתית שלו ושל בני דורו, כשהמחזה שכתב קשור קשר הדוק לפרוזה שלו.

ראשיתו של המאמר, בפענוח החלפת בת אשמדאי בלילית כאמצעי להנכיח את התשוקה המובלעת בסיפור הימי-בניימי ולעמת את היצרי מול הנורמטיווי. המשכו, בהצגת הדרך שבה כוחה ההרסני של לילית עובר תהליכים של ריסון כסממנים ניהיליסטיים אחרים ששבתאי טמן במחזה, שמקורם במחקריו של גרשם שלום אודות השבתאות הקיצונית ובטקסט התנ"כי, וזאת, כחלק ממגמה כללית של יצירת מבנים מורכבים ומשוכללים של סדר ואי סדר במחזה, שמשטטשים את המחיצה שבין עולם האדם ובין העולם השדי, ומשקפים בד בבד את שקיעתו והידרדרותו של הגיבור כבפרוזה של שבתאי. אחריתו בהעלאת הטענה ששבתאי, כמשוררים שקדמו לו, הציג את לילית כהסחה כאוטית, הרסנית ומשחיתה במסלול חייו של הגבר – פריזמה גברית מובהקת, המשתקפת בהירות במשחק השחמט במחזה. אך שלא כקודמיו, לא פעל שבתאי בעידן בינוי האומה, ומחזהו משקף בדרכים שונות תחושה של היעדר סדר מוגדר, או סדר כלשהו, שירסן את הדחפים הגבריים.